

## มหาสมัยสูตร

[๓๓๑] เอวัง เม สุตัง.

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

เอกัง สะมะยัง ภาวะวา สักเกสุ วิหะระติ กะปิละวัตถุสมิง มะหาเวเน  
มะหะตา ภิกขุสังเขน สัทธิง ปัญจะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ สัพเพหะวะ อะระ-  
หันเตหิ.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในป่ามหาวัน ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์  
แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ราว ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์

ทะสะหิ จะ โลกะธาตุนิ เทวะตา เยภุยเยนะ สันนิปะติตา โหนติ  
ภาวะวันตัง ทัสสะนายะ ภิกขุสังฆ์ญจะ.

และเหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทักสนา  
พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์

[ข้อความว่า เยภุยเยน (โดยมาก) หมายความว่า เทวดาและพรหมจำนวนน้อยมิได้มา  
สู่ที่ชุมนุมนี้ ได้แก่ อัสัญญัสัตตพรหม อรูปพรหม และเทวดาหรือพรหมผู้เข้าฌานสมาบัติหรือ  
ผลสมาบัติ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๑/๒๙๓)]

### ความดำริของเทวดาชั้นสุทธาวาส

[๓๓๒] อะถะ โข จะตุนันัง สุทธาวาสะกายิกานัง เทวานัง เอตะ-  
ทะโหสิ-

ครั้งนั้น เทวดาชั้นสุทธาวาส ๔ องค์ดำริว่า

[คำว่า สุธาวาสกายิก (เทวดาชั้นสุธาวาส) คือ เทวดาผู้อยู่ในพรหมโลกชั้นสุธาวาส คำนี้มีรูปวิเคราะห์ว่า

- สุธาวาสกายิ อุปปenna สุธาวาสกายิกา = ผู้เกิดในหมู่พรหมสุธาวาส ชื่อว่า สุธาวาสกายิกะ (สุธาวาส ศัพท์ + นิกร ปัจจัยใน อุปปenna ตัทธิต)

แม้คำนี้จะกล่าวถึงพรหมชั้นสุธาวาส แต่พรหมก็นับว่าเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง เพราะคำว่า เทว มีความหมายว่า ผู้รุ่งโรจน์ จึงหมายถึงเทวดาและพรหมทั้งสองอย่าง ดังนั้น คำว่า เทวดา (เทวดา) ในวรรณกรรมบาลี มิได้หมายถึงเทวดาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงพรหมอีกด้วย]

**อวยัง โข ภาวะวา สักเกสุ วิหะระติ กะปิละวัตถุสมิง มะหาวะเน มะหะตา ภิกขุสังฆะเน สัทธิง ปญฺจะมัตเตหิ ภิกขุสะเตหิ สัพเพหะวะ อระหันเตหิ.**

พระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ราว ๕๐๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์

**ทะสะหิ จะ โลกะธาตุหิ เทวะตา เยภุยเยนะ สันนิปะติตา โหนติ ภาวะวันตัง ทัสสะนายะ ภิกขุสังฆัญจะ.**

และเหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทักขนาพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์

**ยันนุนะ มะยัมปิ เยนะ ภาวะวา เตนุปะสังกะเมยยามะ. อุปะสังกะमितวา ภาวะวะโต สันติเก ปัจเจกะคาถัง ภาเสยยามาติ.**

โฉนหนอ แม้พวกเราก็ควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้วพึงกล่าวคาถาองค์ละบทในสำนักพระผู้มีพระภาค

**อะถะ โข ตา เทวะตา เสยยะถาปิ นามะ พะละวา ปุริโส สะมิญชิตัง วา พาหัง ปะสาเรยยะ ปะสาริตัง วา พาหัง สะมิญชเยยยะ, เอวะเมวะ สุธาวาสเสสุ เทเวสุ อันตะระหิตา ภาวะวะโต ปุระโต ปาตุระหะสุ.**

ลำดับนั้น เทวดาเหล่านั้นหายไป ณ เทวโลกชั้นสุทธาวาสแล้วมาปรากฏเบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้ออกหรือคู้แขนที่เหยียดออกเข้า

**อะละ โข ตา เทวะตา ภาคะวันตัง อะภิวาเทตวา เอกะมันตัง อัญจัสสุ.**

เทวดาเหล่านั้นถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วได้ยืนอยู่ในที่

สมควร

[คำว่า เอกมนต์ (ณ ที่สมควร) หมายความว่า สถานที่ที่หลีกเลี่ยงจากโทษของการนั่ง ๖ ประการ (วิ.มหา.อ. ๑/๒/๑๒๓) คือ

๑. ที่ไกลเกินไป เพราะถ้าอยู่ไกลเกินไป ผู้พูดต้องตะโกนพูด ผู้ฟังจึงจะได้ยิน
๒. ที่ใกล้เกินไป เพราะอาจกระทบร่างกายกันได้
๓. ที่เหนือลม เพราะอาจรบกวนผู้อื่นด้วยกลิ่นตัว
๔. ที่สูงกว่า เพราะเป็นการแสดงความไม่เคารพ
๕. ที่ตรงหน้าเกินไป เพราะเวลาพูดอาจจ้องตากัน
๖. ที่ด้านหลัง เพราะถ้าจะมองหน้าต้องหันคอเหลียวไปมองด้านหลัง

โบราณจารย์ประพันธ์เป็นคาถาท่องจำว่า

อติหุรนาจจาสนนา-

ติปุเร อติปจฉโต

อุณฺตุปริวาตฺนติ

ฉธา นิสฺซชฺโทสกา.

(วิสุทธารามวินิจฉัย ๒๒๔)

“โทษของการนั่งมี ๖ ประการ คือ ที่ไกลเกินไป ที่ใกล้เกินไป ที่ตรงหน้าเกินไป ที่ด้านหลัง ที่สูงกว่า และที่เหนือลม”]

### ข้อความของเทวดาองค์แรก

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ณะคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาค

ว่า

มหาสะมะโย ปะวะนัสฺมิง เทวะกายา สะมาคะตา

อาคะตัมหะ อิมัง สะมะยัง

ทักขิตาเย อะปะราชิตะสังฆันติ.

การชุมนุมใหญ่ในป่ามหาวันได้มีแล้ว ทวยเทพมาชุมนุมกันแล้ว พวกเรา  
มาสู่ที่ชุมนุมนี้เพื่อทักขนาหมู่ท่านผู้ชนะมาร

[คำว่า ทักขิตาเย มาจาก ทิส ธาตุ (เพกฺขเน = ดู) + ตาเย ปัจจัย ลง ตาเย ปัจจัยด้วย  
สูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๖ สูตร ๖๑) ว่า ตฺผู้ตาเยตเว ภาเว ภวิสฺสติ กุริยาถ  
ตทตถายํ (เมื่อกริยาที่มีประโยชน์คือกริยานั้นถูกรู้อยู่ ลง ตฺ, ตาเย และ ตเว ในภาวสาธนะ ทำย  
ศัพท์ที่เป็นไปในอนาคตกาล)]

### ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๒

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ณะคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มี-

พระภาคว่า

ตฺตระ ภิกขะโว สะมาทะหังสุ

จิตตะมัตตะโน อุกุกะมะกังสุ

สาระถึวะ เนตตานิ คะเหตุวา

อินทริยานิ รักขันติ ปณจิตาติ.

ภิกษุทั้งหลายในที่ชุมนุมนั้นเป็นผู้มั่นคง กระทำจิตของตนๆ ให้ตรงแล้ว  
เหล่าบัณฑิตย่อมคุ้มครองอินทริย์ เหมือนสารถึถือบังเหียนขับม้า

ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๓

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ภาคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า

เฉตวา ซีลังฺ เฉตวา ปะลิจัง

อินทะซีลังฺ อุหัจจะ มะเนชา

เต จะรันติ สุทธา วิมะลา

จักขุมะตา สุทันทา สุสุนาคาติ.

ภิกษุเหล่านั้นตัดกิเลสจุดตะปู ตัดกิเลสจุดลิ้มสลัก ถอนกิเลสจุด  
เสาเชื่อมได้แล้ว เป็นผู้ไม่หวั่นไหว มีใจหมดจดไร้มลทินเที่ยวไป ท่านเหล่านั้น  
เปรียบดั่งช้างหนุ่มอันพระผู้มีพระภาคทรงฝึกดีแล้ว

ข้อความของเทวดาองค์ที่ ๔

อะละ โข อะปะรา เทวะตา ภาคะวะโต สันติเก อิมัง คาทัง อะภาสิ-

ลำดับนั้น เทวดาอีกองค์หนึ่งได้กล่าวคาถานี้ในสำนักพระผู้มี-  
พระภาคว่า

เย เกจิ พุทังฺ สะระณัง คะตาเส

นะ เต คะมิสสันติ อะปายะภูมิง

ปะหายะ มานุสัง เทหัง

เทวะกายัง ปะริปุเรสสันตีติ.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เขาจักไม่ไปอบายภูมิ  
เมื่อละกายมนุษย์แล้วจักยังหมู่เทพให้เพิ่มจำนวน

[ชนผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแล้วไม่ไปอบายภูมิ และไปเกิดในสวรรค์นั้น เป็นผู้ถึง  
สรณะอันเป็นโลกุตระด้วยมรรคญาณ ๔ ส่วนผู้ถึงสรณะอันเป็นโลกียะจะไม่ไปสู่ออบายภูมิและ  
ไปเกิดในสวรรค์ตามเหตุปัจจัยอื่นที่มาประกอบพร้อมด้วยอำนาจของบุญที่สั่งสมอยู่เสมอเป็น  
อาจิณณกรรม หรือด้วยอำนาจของอาสันนกรรมที่ทำในเวลาใกล้ตาย (ที.ม.ฎีกา  
๒/๓๓๒/๒๙๓)

คำว่า คตาเส มีศัพท์เดิมมาจาก คตา ลง เส อักษรเป็นอาคมท้ายบทนามคือ คตา ด้วย  
สูตรในสัททนีติปกรณ์ (ปริจเฉทที่ ๗ สูตร ๑๑๐๒) ว่า เสการาคโม อาชยาตนาเมหิ (ลง เส  
อักษรเป็นอาคมท้ายอาชยาตและนาม)

ตัวอย่างอาชยาต เช่น กถ อมเห กโรมเส (พวกเราจะกระทำอย่างไร)

ตัวอย่างนาม เช่น เย เกจิ พุทธิ สรณ คตาเส (ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งถึงพระพุทธเจ้าเป็น  
สรณะ)]

### การชุมนุมของทวยเทพ

[๓๓๓] อะถะ โข ภาคะวา ภิกขุ อามันเตสิ เยภุยนะ ภิกขเว  
ทะสะสุ จะ โลกะธาตุสุ เทวะตา สันนิปะติตา โหนติ ตะถาคะตัง ทัสสะนายะ  
ภิกขุสังฆัญจะ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย  
เหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง ๑๐ มาชุมนุมกันมากเพื่อทักขนาพระผู้มีพระภาค  
และภิกษุสงฆ์

เยปิ เต ภิกขเว อะเหสุง อะตีตะมัทธานัง อะระหันโต สัมมาสัม-  
พุทธา, เตสัปปิ ภาคะวันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา  
อะเหสุง เสยยะถาปิ มัยหัง เอตะระหิ.

เทวดาประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาค  
ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งได้มีแล้วในอดีตกาล เหมือนที่  
ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้

**เยปี เต ภิกขเว ภาวิสสันติ อนะกะตะมัทธานัง อระหันโต สัมมา-  
สัมพุทธา, เตสัปปิ ภาคะวันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา  
ภาวิสสันติ เสยยะถาปิ มัยหัง เอตระหิ.**

เทวดาประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาค  
ผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งจักมีในอนาคตกาล เหมือนที่  
ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้

[โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าพระองค์เดียวตรัสรู้ธรรมในจักรวาลทั้งหมด ดังนั้น จึงไม่มี  
ข้อความต่อมาว่า เยปี เต ภิกขเว เอตระหิ อระหันโต สัมมาสัมพุทธา, เตสัปปิ ภาคะ-  
วันตานัง เอตะปะระมาเยวะ เทวะตา สันนิปะติตา ภาวันติ เสยยะถาปิ มัยหัง เอตระหิ (เทวดา  
ประมาณเท่านั้นแหละได้ชุมนุมกันเพื่อทศนาพระผู้มีพระภาคผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบด้วย  
พระองค์เอง ซึ่งมีในปัจจุบันกาล เหมือนที่ชุมนุมกันเพื่อทศนาเราในบัดนี้)]

**อาจิกขิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ,**

เราจักบอกชื่อของหมู่เทวดา

**กิตตะยิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ,**

เราจักระบุชื่อของหมู่เทวดา

**เทลิสสามิ ภิกขเว เทวกายานัง นามานิ.**

เราจักแสดงชื่อของหมู่เทวดา

ตั้ง สุณณะ สาธุกััง มะนะสิกะโรณะ, ภาสิสสามิติ.

เธอทั้งหลายจงฟังเรื่องนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

เอวัง ภันเตติ โข เต ภิกขุ ณะคะวะโต ปัจจัสโสสูง.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า

ทรงประกาศชื่อของหมู่เทวดา

[๓๓๔] ณะคะวา เอตะทะโวจะ-

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า

สิโลกะมะนุกัสสามิ ยัตถะ ภูมมา ตะทัสสิตา

เย สิตา คิริคัพพะรัง ปะหิตัตตา สะมาหิตา.

ภูมเทวดาอาศัยอยู่ในที่ใดๆ เหล่าภิกษุก็อาศัยที่นั่นๆ เราจากร้อยกรอง  
โคลกเกี่ยวกับเทวดาเหล่านั้น[ตามชื่อ โคตร และสถานที่พำนัก] ภิกษุเหล่าใด  
อาศัยชอกเขา มีจิตมุ่งมั่น มีใจตั้งมั่น

ปุณฺ สิวาหะ สัลลีนา โลมะหังสาภิสัมภุโน

โอทาตะมะนะสา สุทธา วิปะสันนะมะนะนาวิลา.

ภิกษุจำนวนมากเหล่านั้นเร้นอยู่เหมือนราชสีห์ ครอบงำความขนพอง  
สยองเกล้าได้ มีใจผุดผ่อง[ด้วยอรหัตตมรรค] เป็นผู้หมดจด ใสสะอาดไม่  
ขุ่นมัว[เพราะปราศจากกิเลส]

ภियโย ปัญฺจะสะเต ญัตฺวา วะเน กาปิละวัตถะเว

ตะโต อามันตะยิ สัตถา สาวะเก สาสะเน ระเต.

พระศาสดาทรงทราบภิกษุ ๕๐๐ กว่ารูปที่อยู่ในป่ามหาวัน ใกล้กรุง  
กบิลพัสดุ์ ในกาลนั้นจึงตรัสกับสาวกผู้รณรมย์ในพระศาสนาว่า

[คำว่า กาปิลวตถว มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปิลวตถุมหิ ภโว กาปิลวตถว, วนํ = ป่าใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ชื่อว่า กาปิลวตถว  
(กปิลวตถุ ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ภว ตัทธิต แปลง อุ เป็น อว)]

**เทเวกายา อะภิกกันตา เต วิชานาถะ ภิกชะโว**

**เต จะ อาตปปะมะกะรุง สุตวา พุทธัสสะ สาสะนัง.**

ภิกษุทั้งหลาย หม่อมเทวดามุ่งกันมาแล้ว พวกเธอจงรู้จักหม่อมเทวดานั้น[ด้วย  
ทิพพจักขุญาณ] ภิกษุเหล่านั้นสดับรับสั่งของพระพุทธเจ้าแล้วได้กระทำ  
ความเพียร[เพื่อให้เห็นหม่อมเทวดาด้วยทิพพจักขุญาณ]

**เตสัง ปาตุระหุ ญาณัง อะมะนุสสานะ ทัสสะนัง**

**อัปเปเก สะตะมัททักขุง สะทัสสัง อะถะ สัตตะริง.**

ญาณทำให้เห็นพวกอมนุษย์ได้ปรากฏแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางรูปเห็น  
อมนุษย์ร้อยหนึ่ง บางรูปเห็นอมนุษย์พันหนึ่ง บางรูปเห็นอมนุษย์เจ็ดหมื่น

**สะตัง เอเก สะทัสสานัง อะมะนุสสานะมัททะสูง**

**อัปเปเกนัันตะมัททักขุง ทิสา สัพพา ผุฏา อะหุง.**

บางรูปเห็นอมนุษย์หนึ่งแสน บางรูปเห็นไม่มีที่สุด เพราะอมนุษย์เต็มไป  
ทั่วทิศ

**ตัถุจะ สัพพัง อะภิญญาเย ะวัตถิตวานะ จักขุมา**

**ตะโต อามันตะยิ สัตถา สาวเก สาสะเน ะเต.**

พระศาสดาผู้มีจักขุ ทรงทราบเรื่องนั้นทั้งสิ้นแล้ว ทรงกำหนดแล้วใน  
กาลนั้น จึงตรัสกับสาวกผู้รณรมย์ในพระศาสนาว่า

เทวะกายา อะภิกันตา เต วิชานาถะ ภิกขะโว  
 เย โวหัง กิตตะยิสสามิ คิราหิ อะนุพุพพะโส.

ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดามุ่งกันมาแล้ว พวกเธอจงรู้จักหมู่เทวดานั้น เรา  
 จักบอกพวกเธอด้วยวาจาตามลำดับ

[๓๓๕] สัตตะสะหัสสา เต ยักขาภุมมา กาปิละวัตถะวา

อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิตัง ะนัง.

ยักษ์เจ็ดพันเป็นภุมเทวดาอาศัยอยู่ใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ ทรงฤทธิ์ มี  
 รัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่า  
 ที่ภิกษุชุมนุมกัน

[คำว่า กาลิวัตถุ ในบาทที่ ๒ มีรูปวิเคราะห์ว่า

- กปิลวัตถุมหิ นิพพตตะกา กปิลวัตถุวา ยักขา= ยักษ์ผู้อุบัติใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ชื่อว่า  
 กาลิวัตถะ (กปิลวัตถุ ศัพท์ + ณ ปัจจัยใน ซา ตัทธิต แปลง อุ เป็น อว)

คำว่า อิทธิมันโต และ ชุติมันโต มีคำแปล ๒ ประการ คือ

๑. ทรงฤทธิ์ ทรงอำนาจ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙)
๒. ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๕/๒๙๙)

คำว่า อภิกกามุง ภิกขุณัง สมิตี วนัง มีคำแปล ๓ ประการ คือ

๑. มาสู่ป่า มาสู่ที่ใกล้ภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า ที่ใกล้) <ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙,  
 ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๕/๒๙๙>
๒. มาสู่ป่า[เพื่อทัก]หมู่ภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า หมู่) <ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๒๙๙>
๓. มาสู่ป่าอันเป็นที่ชุมนุมของภิกษุ (สมิติ ศัพท์มีอรรถว่า ที่ชุมนุม) <ที.ม.อ.  
 ๒/๓๓๗/๓๐๓>]

ฉะสหัสสตา เหมะวะตา      ยักขา นานัตตะวัณณิโน  
 อิทิมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์หกพันอยู่ที่เขาเหมวตะ มีผิวพรรณหลากหลาย[เป็นสีเขียวเป็นต้น]  
 ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่  
 มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สาตาคิรา ติสะหัสสตา      ยักขา นานัตตะวัณณิโน  
 อิทิมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์สามพันอยู่ที่เขาสาตาคิรี มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมี  
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
 ภิกษุชุมนุมกัน

อิจเจเต โสพะสะสะหัสสตา      ยักขา นานัตตะวัณณิโน  
 อิทิมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักข์หนึ่งหมื่นหกพันเหล่านั้น มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมี  
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
 ภิกษุชุมนุมกัน

เวสสามิตตา ปัญจะสะตา      ยักขา นานัตตะวัณณิโน  
 อิทิมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

ยักษ์ห้าร้อยอยู่ที่เขาเวสสามิตตะ มีผิวพรรณหลากหลาย ทรงฤทธิ์ มี  
รัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่า  
ที่ภิกษุชุมนุมกัน

กุมภีโร ราชะคะหิโก            เวปุลลัสสะ นิเวสะนัง  
ภิกขุโย นัง สะตะสะหัสสัง    ยักขานัง ปะยิริปาสะติ  
กุมภีโร ราชะคะหิโก            โสปาคา สะมิตัง วะนัง.

ยักษ์ชื่อกุมภีระอยู่ใกล้นครราชคฤห์ มีเขาเวปุลละเป็นที่พำนัก ยักษ์  
แสนเศษแวดล้อมยักษ์นั้น    ยักษ์ชื่อกุมภีระผู้อยู่ใกล้นครราชคฤห์ก็มายังป่าที่  
ภิกษุชุมนุมกัน

[๓๓๖] ปุริมัญจะ ทิสัง ราชา    ณะตะรัฎฐุ ปะสาสะติ  
คันธัพพานัง อะธิปะติ            มะหาราชา ยะสัสสิโส.

ท้าวมหाराชพระนามว่า ธรรมฐ ปกครองอยู่ในทิศบูรพา เป็นอธิบดีของ  
พวกคนธรรพ์ เป็นมหाराชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

[คำว่า ยสัสสิโส ในบาทที่ ๔ ตัดบทเป็น ยสสสี + เอโส]

แม้จะกล่าวว่าท้าวธรรมฐปกครองอยู่ในทิศบูรพา แต่คนธรรพ์บริวารของพระองค์อยู่ใน  
ทิศทั้ง ๔ ในทวีปใหญ่ ๔ แห่ง และในทวีปเล็กไม่ถ้วน ดังนั้น ท้าวธรรมฐจึงปกครองคนธรรพ์ใน  
ทิศ ๔ ทั้งหมด]

ปุตตานิ ตัสสะ พะหะโว            อินทะนามา มหัพพะลา  
อิทธิมันโต ชุติมันโต            วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
โมทะมานา อะภิกกามุง            ภิกขุณัง สะมิตัง วะนัง.

แม่บุตรของเธอชื่ออินทะก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี  
สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
ภิกษุชุมนุมกัน

[บุตรของท้าวมหाराชทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร  
มีชื่อว่า อินทะ (พระอินทร์)เหมือนชื่อของพระท้าวสักกเทวราช]

ทักษิณัญจะ ทิสัง ราชา      วิรุฬโห ตัง ปะสาสะติ  
กุมภันฑานัง อะธิปะติ      มะหาราชา ยะสัสสิโส.

ท้าวมหाराชพระนามว่า วิรุฬหก ปกครองอยู่ในทิศทักษิณ เป็นอธิบดี  
ของพวกกุมภันฑ์ เป็นมหाराชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตปิ ตัสสะ พะหะโว      อินทะนามา มหัพพะลา  
อิทธิมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง ะนัง.

แม่บุตรของเธอชื่ออินทะก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ์ มีรัศมี  
สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
ภิกษุชุมนุมกัน

ปัจฉิมัญจะ ทิสัง ราชา      วิรูปักโข ปะสาสะติ  
นาคานัง อะธิปะติ      มะหาราชา ยะสัสสิโส.

ท้าวมหाराชพระนามว่า วิรูปักษ์ ปกครองอยู่ในทิศปัจฉิม เป็นอธิบดี  
ของพวกนาค เป็นมหाराชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตยาปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา  
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม้บุตรของเธอชื่ออินทาก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ มีรัศมี  
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
 ภิกษุชุมนุมกัน

อุตตะรัญจะ ทิสัง ราชา กุเวโร ตัง ปะสาสะติ  
 ยักขานัง อะธิปะติ มะหาราชา ยะสัสสิโส.

ท้าวมหाराชพระนามว่า กุเวร ปกครองอยู่ในทิศอุดร เป็นอธิบดีของ  
 พวกยักษ์ เป็นมหाराชพระองค์หนึ่ง[ในสี่พระองค์] มีบริวารมาก

ปุตตยาปี ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลา  
 อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

แม้บุตรของเธอชื่ออินทาก็มีมาก เป็นผู้มีกำลังมาก ทรงฤทธิ มีรัศมี  
 สว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่  
 ภิกษุชุมนุมกัน

ปุริมะทิสัง ณะตะรัฎฐโฐ ทักขิณณะ วิรุฬหกโก  
 ปัจฉิเมณะ วิรุปักโข กุเวโร อุตตะรัง ทิสัง.

ท้าวธรรฐอยู่ในทิศบูรพา ท้าววิรุฬหกอยู่ในทิศทักษิณ ท้าววิรุปักข์อยู่ใน  
 ทิศปัจฉิม ท้าวกุเวรอยู่ในทิศอุดร

จัตตารโ เต มหาราชา สะมันตา จะตุโร ทิสา  
 ทัททลละมานา อัญจันตุ วเน กาปิละวัตตะเว.

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เหล่านั้นส่องแสงสว่างไสวรอบทิศทั้ง ๔ สถิตอยู่ใน  
ป่าไถ่กรุงกบิลพัสดุ์

[ไม่เพียงท้าวมหาราช ๔ ในจักรวาลนี้เท่านั้น แต่ท้าวมหาราช ๔ ในหมื่นจักรวาลโดย  
รอบได้มาชุมนุมกันที่ป่ามหาวันร่วมกับบริวารของตน คือ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์  
จำนวนองค์ละแสนโกฏิ

คำว่า จตุโร ทิสา ในบาทที่ ๒ เป็นวิภัตติวิปลาส คือ เปลี่ยนวิภัตติ หมายความว่า แม้  
ควรจะกล่าวเป็นรูปสัทตมีวิภัตติ ก็กล่าวเป็นรูปทุติยวิภัตติ แต่สิ่งที่หมายถึงคือสัทตมีวิภัตติ  
(ที่.ม.ฎีกา ๒/๓๓๖/๒๙๙)]

### บ่าวของท้าวโลกบาล

[๓๓๗] เตสัง มายาวิโน ทาสา อาคุง วัณฺจะนิกา สฐฺฐา

มายา กุณฺเณตฺถ เวณฺเณตฺถ วิภูจฺจะ วิณฺเณตฺถ สะหะ.

บ่าวของท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีมายา หลอกหลวง เจ้าเล่ห์ มาด้วยกัน  
บ่าวที่มีมายา ชื่อว่า กุณเณตฺถ เวณเณตฺถ วิภูจจะ และวิณเณต

จันทะโน กามะเสฏฺฐุจฺจะ กิณนิชฺฌตฺถ นิชฺฌตฺถ จะ

ปะนาโท โอปะมัญญุจฺจะ เทวะสุโต จะ มาตะลิ.

พร้อมทั้งจันทะนุ กามเสฏฐุจ จะ กิณนิชฌตฺถ นิชฌตฺถ เทพปนาทะ เทพ  
โอปมัญญุจ และเทพสารถิชื่อมาตลี

[บ่าวของท้าวมหาราชทั้ง ๔ มี ๘ ตน คือ กุณเณตฺถ เวณเณตฺถ วิภูจจะ วิณเณตฺถ จันทะนุ  
กามเสฏฐุจ กิณนิชฌตฺถ และนิชฌตฺถ ส่วนคำว่า ปนาโท (เทพปนาทะ) เป็นต้นเป็นชื่อของเทวดา]

จิตตะเสนโน จะ คันธัพโพ นะโพรราชา ชะเนสโก

อาคุง ปัญจะลีโข เจวะ ติมพะรุ สุริยะวัจฉสา.

คนธรรพ์ชื่อจิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ เทพบุตรช่างसान เทพชนวสกะ (อดีตพระเจ้าพิมพิสาร) เทพคนธรรพ์ปัญจสิขะ เทพคนธรรพ์ติมพฐุ และ เทพธิดาสุริยะวัจฉสา (บุตรีของท้าวติมพฐุ) ก็มา

[คำว่า จิตตเสนโน ในคัมภีร์อรรถกถาของทีฆนิกาย มหาสมยสูตร (เล่ม ๒ หน้า ๓๐๓) อธิบายว่าเป็น คณธรรพ์ชื่อจิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ ตามนัยนี้จัดเป็นเอกเสสนัย คือ นัยที่ลบบให้เหลือศัพท์เดียว มีรูปวิเคราะห์ว่า จิตโต จ เสนโน จ จิตตเสนโน จ จิตตเสนโน (จิตตะ เสนะ และ จิตตเสนะ ได้รูปว่า จิตตเสนะ) ตามคำอธิบายในฎีกาของทีฆนิกายว่า

จิตโต จ เสนโน จ จิตตเสนโน จาติ ตโย เอเต เทวปุตฺตา ปาฬิยํ เอกเสสนเยน วุตฺตาติ อาห “จิตโต จาติอาทิ. (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๗/๓๐๐)

“เทพบุตร ๓ องค์เหล่านี้ คือ จิตตะ เสนะ และจิตตเสนะ มีตรัสไว้ในพระบาลีด้วยเอกเสสนัย (วิธีลบบให้เหลือศัพท์เดียว) ฉะนั้นจึงกล่าวว่า จิตโต จ เป็นต้น”

คำว่า ชเนสโก ตตบทเป็น ชนี + อาสโก แปลตามศัพท์ว่า ผู้นำแห่งอิสสรชน มีรูปวิเคราะห์ว่า ชนินิ อาสโก ชเนสโก (ผู้นำแห่งอิสสรชน ชื่อว่า ชเนสกะ) เมื่อลบบสระ อา แล้วให้แปลงสระ อี ใน นี เป็น เอ ด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์ (ปริจเฉทที่ ๒ สูตร ๒๙) ว่า ยุวณฺณานเมโ อ ลุตฺตา (แปลงสระ อี วัณณะและ อุ วัณณะที่อยู่ท้ายสระอันถูกลบแล้วเป็น เอ และ โอ) ดังอุทาหรณ์ว่า

- รเสสโก = รสี + อาสโก (ผู้นำของทหารรถ, จอมทัพ)
- อีเสลโย = อีสี + อาลโย (ที่พักของฤๅษี)
- มุเนลโย = มุณี + อาลโย (ที่พักของมุณี)

คำว่า ชเนสโก นี้เป็นคำไวพจน์ของ ชนวสโก (ชนี = ชน, อาสโก = วสโก) กล่าวไว้เพื่อให้ต้องคณะฉันท์ จึงหมายถึงเทพคนธรรพ์ชื่อชนวสกะผู้เป็นอดีตพระเจ้าพิมพิสาร ไม่ใช่หมายถึงเทพชื่อชเนสกะ จัดว่าเป็นการเรียกชื่ออื่นที่มีความหมายเหมือนกัน เช่น ชื่อว่าปทุมุตตระใช้ เป็น ชลชุตตระ โดยใช้ ชลช ศัพท์ที่เป็นคำไวพจน์ของดอกบัวแทน ปทุม ศัพท์บ้าง หรือใช้ชื่อว่า



คเหตฺวา ปุคฺคเล อาโรปิตํ. เตนาห อฏฺฐกถายํ “ปุพฺพนาโมติ วิสสุโตติ. (นีติ.สุตฺต. ๔๙๗-๔๙๘)

“แม้การประกอบใช้ชื่ออื่นย่อมมิได้เพื่อให้คำสละสลวยในที่บางแห่ง เช่น ชลชุตตร-  
นามิโน หมายความว่า ผู้มีพระนามว่าปทุมุตตระ การกล่าวถึงชื่อที่ประจักษ์แล้วเพราะถูกกล่าว  
มาก่อนโดยสามัญทั่วไป พึงทราบว่าดำรงอยู่ในชื่อพิเศษ เช่น

‘พระติสสทัตตะผู้ทรงปัญญา และอาจหาญในวินัย ศิษย์ผู้มีปัญญามากของท่าน  
ปรากฏว่าชื่อปุพพะ (สุนนะ)’

กล่าวโดยละเอียดว่า ชื่อว่าสุนนะของพระเถระนั้นมิได้กล่าวไว้มาก่อนแล้ว จึงควรถือเอา  
ชื่อนั้นว่าเคยกล่าวมาก่อน และชื่อนั้นถูกยกขึ้นไว้ในบุคคลโดยถือเอาชื่อของดอกมะลิ เหมือน  
ชื่อว่า สุนนา ของราชกุมารีพระนามว่า สุนนา มิได้ยกขึ้นไว้ในบุคคลโดยถือเอาชื่อของจิต  
ฉะนั้นจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถาว่า ปุพฺพนาโมติ วิสสุโต (ปรากฏว่าชื่อปุพพะ)”]

เอเต จัญญฺเย จะ ราชาโน คันธัพฺพา สะหะ ราชุกิ

โมทะมานา อะภิกกามุง ภิกขุณฺัง สะมิตฺติง วะนฺัง.

เทพคนธรรพ์เหล่านี้และเทพคนธรรพ์เหล่านี้ เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายัง  
ป่าที่ภิกษุชุมนุมกันร่วมกับเทพคนธรรพ์ทั้งหลาย

[๓๓๘] อะถาคุง นาคะสา นาคา เวสาลา สะหะตัจฉกะ

กัมพะลัสสะตะรา อาคุง ปายาคา สะหะ ญฺาติภิกิ.

อนึ่ง เหล่านาคที่อยู่ในสระน้ำสะบ้าง อยู่ในเมืองเวสาลีบ้าง มาพร้อมกับ  
บริวารของนาคตัจฉกะ กัมพลนาคราชและอัสนตนาคราชก็มา นาคผู้อยู่ใน  
ท่าพายาคะกับญาคีก็มา

[กัมพลนาคราชและอัสนตนาคราชอาศัยอยู่ที่เชิงเขาสิเนรุ เป็นพญานาคผู้มีฤทธิ์มาก  
สามารถเอาชนะครุฑได้ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๘/๓๐๓)]

ยามูนา ณะตระกูลฐา จะ อาคุง นาคา ยะสัสลิโน  
เอราวะโณ มหานาโค โสปาคา สะมิติง วะนัง.

นาคผู้อยู่ในแม่น้ำยามูนา และนาคธตรฐ ผู้พรั่งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา แม้  
เทพเอราวันผู้เป็นพญาช้างก็มายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

[คำว่า เอราวโณ มหานาโค (เทพเอราวันผู้เป็นพญาช้าง) มิใช่พญาช้างจริงๆ ท่านเคย  
เกิดเป็นพญาช้างพาหนะของท้าวสักกะในสมัยที่เป็นมฆมาณพ เมื่อเสียชีวิตแล้วได้ไปเกิดเป็น  
เทพเอราวัน ท่านมักแปลงร่างเป็นพญาช้างสูง ๑๕๐ โยชน์เพื่อเป็นพาหนะของท้าวสักกะที่  
ต้องการจะนั่งเดินทางไปสถานที่ต่างๆ (ขุ.ธ.อ. ๑/๓๐/๒๐๕)]

เย นาคะราชา สะหะสา หะรันติ  
ทิพพา ทิชา ปักขิ วิสุทธะจักขุ  
เวหายะสา เต วะนะมัชฌะปัตตา  
จิตรา สุปัณณา อิติ เตสะ นามัง.

ปักขีทวิชาติผู้มีอานุภาพยิ่งใหญ่ มีนัยน์ตาใสกระจ่าง[เห็นนาคได้ภายใน  
ร้อยพันโยชน์] โฉบจับนาคราชไปได้โดยพลัน มาทางอากาศถึงท่ามกลางป่า  
ปักขีนั้นมีชื่อว่า จิตรสุบรรณ

อะภะยัง ตะทา นาคะราชานะมาลี  
สุปัณณะโต เขมะมะกาสิ พุทโธ  
สัณหาทิ วาจาทิ อุปะวะหะยันตา  
นาคา สุปัณณา สะระณะมะกังสุ พุทธัง.

ในเวลานั้น นาคราชทั้งหลายมิได้หวาดกลัว พระพุทธเจ้าทรงกระทำให้  
ปลอดภัยจากครุฑ นาคกับครุฑเจรจากันด้วยวาจาอันไพเราะ กระทำ  
พระพุทธเจ้าให้เป็นสรณะ

[๓๓๙] ชิตา วัชระหัตถเณระ สะมุทัง อะสุรา ลิตา  
ภาตะโร วัสสะวัสเสเต อธิมันโต ยะสัสสิน.

เหล่าอสูรอาศัยสมุทรรอยอยู่ ถูกทำวัชระหัตถ์รบชนะแล้ว เป็นพี่น้องของ  
ท้าวवासพ ทรงฤทธิ์ พรั่งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา

[ข้อความว่า “เป็นพี่น้องของท้าวवासพ” หมายความว่า อสูรไม่ใช่พี่น้องโดยตรงของ  
พระอินทร์ แต่เป็นพี่หรือน้องภรรยา เพราะพระนางสุชาดาผู้เป็นมเหสีของท้าวवासพเป็นธิดา  
ของจอมอสูรเวปจิตติ (ที.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๔)]

กาลกัญญา มหาภิสมมา อะสุรา ทานะเวฆะสา  
เวปะจิตติ สุจิตติ จะปะหาราโท นะมุจี สะหะ.

กาลกัญญาขอสูรผู้มีกายใหญ่น่ากลัวก็มา ทานเวฆสอสูร[ผู้เป็นนักธนู]ก็มา  
จอมอสูรเวปจิตติ จอมอสูรสุจิตติ จอมอสูรปะหาราทะ และพระยามารก็มา

[การที่กาลกัญญาขอสูรเป็นต้นที่อยู่ในมหาสมุทรเดินทางมาร่วมกับพระยามารผู้อยู่ใน  
สวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวดี ก็เพราะว่าอสูรเหล่านั้นกับพระยามารมีธาตุตรงกัน คือ มีอัยาศัย  
สอดคล้องกัน เพราะปราศจากฉันทะที่ต้องการจะบรรลุมรรค จึงเป็นผู้ไม่อาจบรรลุธรรมได้ใน  
ชาติที่เป็นอสูรและพระยามารนั้น (ที.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๔, ที.ม.ฎีกา ๒/๓๓๙/๓๐๑)]

สะตัญจะ พะลিপุตตานัง      สัพเพ เวโรจะนามะกา  
 สันนัยหิตวา พะลิง เสนัง      ราชุภัททะมุปาคะมุง  
 สมะโยทานิ ภัททันเต      ภิกขุณัง สะมิตัง วะนัง.

บุตรร้อยหนึ่งทั้งหมดของพลีสูร มีชื่อว่าราหู รวบรวมกองทัพของพลี-  
 อสูรแล้วเข้าไปหาพระราหูจอมอสูร แล้วกล่าวว่า ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน  
 บัดนี้ถึงเวลาไปสู่ป่ามหาวันที่ภิกษุชุมนุมกัน

[ชื่อของจอมอสูรพลีมิได้มีระบุไว้ในพระสูตรนี้ เพราะท่านเนรมิตอภิปาอันละเอียด  
 อ่อน จึงทำให้ผ่านชื่อของท่านไป พระพุทธองค์จึงระบุชื่อบุตรของท่านแทนว่า สตถฺย พลิ-  
 ปุตตานัง (บุตรร้อยหนึ่งของพลีสูร) เป็นต้น (ที่.ม.อ. ๒/๓๓๙/๓๐๕, ที่.ม.ฎีกา ๒/๓๓๙/๓๐๑)

บุตรของพลีสูรมีชื่อว่า ราหู ตามชื่อลุงของตน คำว่า เวโรจ เป็นคำไวพจน์ของราหู  
 ดังข้อความว่า

สพเพ เวโรจนามกาติ สพเพ อตตโน มาตุลสฺส ราชุสฺเสว นามธฺรา. (ที่.ม.อ. ๒/  
 ๓๓๙/๓๐๕)

“คำว่า สพเพ เวโรจนามกา (ทั้งหมดมีชื่อว่าราหู) หมายความว่า มีชื่อเหมือนชื่อลุง  
 ของตนว่าราหู”]

### เทวดา ๖๐ จำพวก

[๓๔๐] อาโป จะ เทวา ปะฐะวี จะ      เตโช วาโย ตะทาคะมุง  
 วรุณา วารุณา เทวา      โสโม จะ ยะสะสา สะหะ  
 เมตตากะรุณากายิกา      อาคุง เทวา ยะสัสสิโน.

ในเวลานั้น เทวดาชื่อปฐวี อาโป เตโช และวาโย ได้พากันมาแล้ว เทวดา  
 ชื่อวรุณะ วารุณะ โสมะ และยสะ ก็มาด้วยกัน เทวดาผู้บังเกิดในหมู่เทพด้วย  
 เมตตาและกรุณาอัน ผู้พร้งพร้อมด้วยบริวาร ก็มา

[เทวดาชื่อปฐวี อาโป เตโช และวายุ คือ เทวดาผู้เจริญปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโช-  
กสิณ และวายุกสิณในสมัยที่เป็นมนุษย์ แล้วไปเกิดเป็นเทวดาด้วยอำนาจของอุปัชฌาย์อัน  
เป็นกามาวจรกุศลจิต

เทวดาผู้บังเกิดในหมู่เทพด้วยเมตตาและกรุณาธรรม เป็นเทวดาผู้เจริญเมตตาและ  
กรุณาธรรมในสมัยที่เป็นมนุษย์ แล้วไปเกิดเป็นเทวดาด้วยอำนาจของอุปัชฌาย์เช่นเดียวกัน]

ทะเลเต ทะสะธา กายา      สัพเพ นานัตตะวันณินโน  
อิทธิมันโต ชุติมันโต      วันณะวันโต ยะสัสสินโน  
โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร  
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

เวณชุกุเทวา สะหะลี จะ      อะสะมา จะ ทุเว ยะมา  
จันท์สสุปะนิสา เทวา      จันทะมาคุง ปุรักขัตวา.

เทวดาชื่อเวณชุกุ สหลี อสมะ และยมกทั้งสองก็มา เทวดาผู้อาศัย  
พระจันทร์ มีพระจันทร์นำหน้ามา

[คำว่า ปุรักขัตวา ตามหลักฉันทลักษณ์ให้ถือว่า คำว่า ปุรักขต (๑ ๒ ๒) กลายเป็น  
เสียงลหุในคำสุดท้ายว่า ขต ด้วยการออกเสียงเร็ว จึงสอดคล้องกับ ช ขณะที่มีเสียงลหุท้ายเป็น  
รูปว่า ๑ ๒ ๑ การถือว่าสังโยคาคิครุ คือ ขต เป็นลหุในลักษณะนี้ มีกฎในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ว่า

ติพพยตโนจจารณาตฺร ลขุตตมิตฺติ กณฐาภรณํ. ยทุตตํ

ยทา ติพพยตเนน

สังโยคาคิครุ'คารวํ

น ฌนโทภงคมิจจาหุ

ตทา โทสาย วิณฺณโน.

(ฌนโทมณฺชรี ๑/๑๘)

“ คัมภีร์[สรัสวตี]กัณฐาภรณะกล่าวว่ ความเป็นลหุย่อมมีในครุเหล่านี้ด้วยความพยายามออกเสียงเร็ว ดังข้อความว่า

‘เมื่อใด ความเป็นลหุของสังโยคเป็นต้นมีอยู่ด้วยความพยายามออกเสียงเร็ว เมื่อนั้น กวีย่อมไม่กล่าวเป็นโทษว่าเสียฉันท’ ”]

สุริยัสสุปะนิสา เทวา

สุริยะมาคฺง ปุรฺกชฺตฺวา

นักรชฺตตานิ ปุรฺกชฺตฺวา

อาคฺง มัณฺทวะลาหะกา

วะสุณัํ วัสสะโว เสฏฺฐโน

ลักโกปาคา ปุรินทะโท.

เทวดาผู้อาศัยพระอาทิตย์ มีพระอาทิตย์นำหน้ามา เทวดาผู้อาศัย นักษัตริ มีนักษัตรินำหน้ามา เทวดาลม เทวดาเมฆ และเทวดาอุณฺหภูมิ ก็มา ท้าวสักกะผู้ประเสริฐ เคยให้ทานในปางก่อน เป็นผู้นำของวสุเทพทั้งหลาย ก็มา

[คำว่า มนุทวลาหกา แปลตามศัพท์ว่า เมฆอ่อน หมายถึง เทวดาที่ก่อให้เกิดลม (วาท- วลาหก) เทวดาที่ก่อให้เกิดเมฆ (อพภวลาหก) และเทวดาที่ก่อให้เกิดความร้อน (อุณฺหวลาหก) ส่วนเทวดาที่ก่อให้เกิดฝน เรียกว่า วสุสวลาหก จึงกล่าวถึงต่อไปในคาถาว่า ฌนฺยํ อาค ปชฺชุนฺโน, โย ทิสสา อภิวสฺสติ (ปชฺชุนนเทวบุตรซึ่งบันดาลให้ฝนตกทั่วทิศก็มายังเมฆให้คำราม อยู่)

คัมภีร์ฎีกาของมหาสมัยสูตร (ข้อ ๓๔๐ หน้า ๓๐๒) กล่าวว่า วสุเทวดา นาม เอโก เทวณิกาโย (ขึ้นชื่อว่า วสุเทพ เป็นกลุ่มเทวดาจำพวกหนึ่ง) ในคัมภีร์มิลินทปัญหา (หน้า ๒๐๒) กล่าวถึงกลุ่มเทวดา ๕ จำพวกว่า สีวา วสุเทวา ฌนิกา อสิปาสา ภทฺธิปุตฺตา (สิวเทพ วสุเทพ ฌนิกเทพ อสิปาสเทพ และภทฺธิปุตตเทพ) ส่วนวรรณกรรมสันสกฤตกล่าวถึงกลุ่มเทพ ๙ กลุ่ม คือ

๑. อาทิจจเทพ มี ๑๒ องค์

๒. วิสุเทพ มี ๑๐ องค์กร
๓. วสุเทพ มี ๘ องค์กร
๔. ดุสิตเทพ มี ๓๒ องค์กร
๕. อาภัสสรเทพ มี ๖๔ องค์กร
๖. วาตเทพ มี ๔๙ องค์กร
๗. มหาราชิกเทพ มี ๒๒๐ องค์กร
๘. สาธยเทพ มี ๑๒ องค์กร
๙. วิสุเทพ มี ๑๑ องค์กร

ตั้งข้อความว่า

อาทิจจา วิสุ-วสโว	ดุสิตา'ภัสสร'นิลา
มหาราชิกา สาธยา จ	รุทรทา จ คณเทวดา.
ตตราทิจจา ทวาทสกา	วิสุเทวา ทสภูจिता
วสโว อภูจสงขยาตา	ฉตตีส ดุสิตา มตา.
อาภัสสร จตสภูจिता	วาตา ปณณาเสกุนกา
มหาราชิกนามาโย	ทวิสต์ วิสตาทิกา.
สาธยา ทวาทส วิชยาตา	รุทรทา เจกาทส ฐิตา
สมยนตรโต เอตา	วิญญูยยา คณเทวดา.

(อภิธาน.ฎีกา ๑/๑๓)

“กลุ่มเทวดา คือ อาทิจจเทพ วิสุเทพ วสุเทพ ดุสิตเทพ อาภัสสรเทพ วาตเทพ มหาราชิกเทพ สาธยเทพ และรุทรเทพ

ในบรรดาเทวดาเหล่านั้น อาทิจจเทพ มี ๑๒ องค์กร วิสุเทพ มี ๑๐ องค์กร วสุเทพ นับได้ ๘ องค์กร ดุสิตเทพ มี ๓๒ องค์กร อาภัสสรเทพ มี ๖๔ องค์กร วาตเทพ มี ๔๙ องค์กร มหาราชิกเทพ มี ๒๒๐ องค์กร สาธยเทพ ปรากฏว่ามี ๑๒ องค์กร และรุทรเทพ มี ๑๑ องค์กร

พึงทราบกลุ่มเทวดาเหล่านี้จากความเห็นอื่น [คือวรรณกรรมสันสกฤต]”

คำว่า วสุ หมายถึงวสุเทพ มี ๘ องค์กร คือ อาปะ, ฐวะ, โสมะ, ฐวะ, อนิละ, อนละ,

ปัจจุสะ และปภาสะ คัมภีร์อภิธานฎีกา (คำอธิบายคาถา ๘๘๕) นำข้อความจากคัมภีร์  
จินตามณีมาแสดงว่า

อาโป ฐโว จ โสโม จ

ธโว เจวา'นิโล'นโล

ปัจจุโส จ ปภาโส จ

อภูฐเต วสโว มตา.

(อภิธาน.ฎีกา ๒/๘๘๕)

“วสุเทพมี ๘ องค์เหล่านี้ คือ อาปะ, ฐวะ, โสมะ, ธวะ, อนิละ, อนละ, ปัจจุสะ และ  
ปภาสะ”]

ทะเลเต ทะสะธา กายา

สัพเพ นานัตตะวันณินโน

อิทธิมันโต ชุติมันโต

วันณะวันโต ยะสัสสินโน

โมทะมานา อะภิกกามุง

ภิกขุณัง สะมิตัง ะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร  
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

อะถาคุง สะหะภู เทวา

ชะละมัคคิตีขาริวะ

อะริฎฐะกา จะ โรชา จะ

อุมาปุปะนะนิภาสีโน.

อนึ่ง เทวดาชื่อสหภู ผู้รุ่งเรืองดุจเปลวไฟก็มา อริฎฐเทพ และโรชเทพ  
ผู้มีรัศมีดังสีดอกผักตบก็มา

วะรุณา สะหะธัมมา จะ

อัจจุตา จะ อะเนชะกา

สุเลยยะรุจิรา อาคุง

อาคุง วาสะวะเนสีโน.

เทวดาชื่อวรุณะ สหธรรม อัจจุตะ อเนชกะ สุเลยยะ และรุจิระก็มา  
เทวดาชื่อวาสวเนสีก็มา

ทะเสเต ทะสะธา กายา      สัพเพ นานัตตะวณฺณโน  
 อิติมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณฺง สะมิติง วะนํง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
 หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร  
 เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สะมานา มหาสะมานา      มานุสา มานุสุตตะมา  
 ชิตทาปะโทสิกา อาคุง      อาคุง มะโนปะโทสิกา.

เทวดาชื่อสมานะ มหาสมานะ มานุสะ มานุสุตตะมะ และชิตทาปะโทสิกะ  
 (เทวดาผู้พินาศด้วยการเล่นเกินเวลาบริโภคอาหาร) ก็มา เทวดาชื่อมนโ-  
 โทสิกะ (เทวดาผู้พินาศด้วยจิตริษยา) ก็มา

อะถาคุง หาระโย เทวา      เย จะ โลหิตะวาสิโน  
 ปาระคา มหาปะราคา      อาคุง เทวา ยะสัสสิโน.

หนึ่ง เทวดาชื่อหริ โลหิตวาสิ ปาระคะ และมหาปาระคะ ผู้พรั่งพร้อมด้วย  
 บริวาร ก็มา

ทะเสเต ทะสะธา กายา      สัพเพ นานัตตะวณฺณโน  
 อิติมันโต ชุติมันโต      วัณณะวันโต ยะสัสสิโน  
 โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณฺง สะมิติง วะนํง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
 หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร  
 เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สุกกา กระรัมภา อรรุณา      อาคุง เวฆะนะสา สะหะ  
โธทาตะคัยหา ปาโมกขา      อาคุง เทวา วิจักขณะ.

เทวดาชื่อสุกกะ กระรัมภา อรรุณะ และเวฆนสะ ก็มาด้วยกัน เทวดา  
หัวหน้าชื่อโธทาตะคัยหะ และเทวดาชื่อวิจักขณะ ก็มา

สะทามัตตา หาระคะชา      มิสสะกา จะ ยะสัสสิโน  
ณะนะยัง อาคะ ปัชชุนโน      โย ทิสา อะภิวัสสะติ.

เทวดาชื่อสะทามัตตะ หาระคะชา และมิสสะกะ ผู้พร้งพร้อมด้วยบริวารก็มา  
ปัชชุนนเทพบุตร (เทวดาฝน) ซึ่งบันดาลให้ฝนตกทั่วทิศก็มายังเมฆให้คำรามอยู่

ทะเสเต ทะสะธา กายา      สัพเพ นานัตตะวันณโน  
อิทธิมันโต ชุติมันโต      วันณะวันโต ยะสัสสิโน  
โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิตัง ะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พร้งพร้อมด้วยบริวาร  
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

เขมียา ตุสิตา ยามา      กัฏฐะกา จ ยะสัสสิโน  
ลัมพีตะกา ลามะเสฏฐา      โชตินามา จะ อาสะวา  
นิมมานะระติโน อาคุง      อะถาคุง ประระนิมมิตา.

เทวดาชื่อเขมียะ เทวดาชั้นดุสิต เทวดาชั้นยามา และเทวดาชื่อกัฏฐกะ  
ผู้พร้งพร้อมด้วยบริวาร เทวดาชื่อลัมพีตะกะ ลามะเสฏฐะ โชติ อาสา และเทวดา  
ชั้นนิมมานะระติก็มา อีกทั้งเทวดาชั้นปรนิมมิตะก็มา

[คำว่า อาสวา ในบาทที่ ๔ เป็นชื่อของเทวดาชื่ออาสา พระพุทธองค์ทรงประกอบใช้  
เป็น อาสวา เพื่อรักษาคณะฉันท์ให้ครบ ๘ พยางค์ (ที.ม.อ. ๒/๓๔๐/๓๐๗)]

ทะเลเต ทะสะธา กายา      สัพเพ นานัตตะวันณินโน  
อิทธิมันโต ชุติมันโต      วันณะวันโต ยะสัสสินโน  
โมทะมานา อะภิกกามุง      ภิกขุณัง สะมิติง วะนัง.

หมู่เทวดา ๑๐ จำพวกเหล่านี้ แบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม ล้วนมีผิวพรรณ  
หลากหลาย ทรงฤทธิ์ มีรัศมีสว่างไสว มีผิวพรรณงาม พรั่งพร้อมด้วยบริวาร  
เบิกบานใจอยู่ มุ่งมายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

สัฏฐะเต เทวะนิกายา      สัพเพ นานัตตะวันณินโน  
นามันวะเยน อาคัณฺจุง      เย จัญญเญ สะทิสสา สะหะ.

หมู่เทวดา ๖๐ จำพวกเหล่านี้ ล้วนมีผิวพรรณหลากหลาย มาแล้วโดย  
ชื่อกลุ่ม[ว่าเทวดาชื่ออาโปเป็นต้น]      และเทวดา[ผู้อยู่ในจักรวาล]อื่นผู้มีชื่อ  
เหมือนกัน มาพร้อมกันด้วยคิดว่า

ปะวุดทะชาติมะซีลัง      โอะหะติณณะมะนาสะวัง  
ทักเขโมหะตะรัง นาคัง      จันทังวะ อะสิตาติคัง.

พวกเราจักเห็นพระชินาสพ ผู้ปราศจากชาติ ไม่มีกิเลสดุจตะปู ข้าม  
ห้วงกิเลสได้แล้ว ไม่มีอาสวะ ล่วงพ้นห้วงกิเลส และจักเห็นพระทศพลผู้ล่วงพ้น  
บาป ประดุจพระจันทร์พ้นจากเมฆฉะนั้น

[๓๔๑] สุพรัหฺมา ประระมัตโต จะ      ปุตตา อิทธิมะโต สะหะ  
สะนังกุมารโ ทิสโส จะ      โสปาคะ สะมิติง วะนัง.

สุพรหมและปรมัตตพรหม ผู้เป็นชินรสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ ก็มาด้วยกัน สันถกุมารพรหม และติสสพรหมก็มายังป่าที่ภิกษุชุมนุมกัน

[ตั้งแต่เวลานี้ไปจะกล่าวถึงการมาของพรหม สุพรหมเป็นเทพบุตรที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สุพรหมสูตร (ส.ส. ๑๕/๙๘/๖๓) ท่านได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ต่อมาเจริญญาณไปเกิดเป็นพรหมชื่อว่าสุพรหมในรูปภูมิชั้นล่าง (ส.ส.อ. ๑/๙๘/๑๐๗, ที.ม.ฎีกา ๒/๓๔๑/๓๐๓)

ปรมัตตพรหมไม่ปรากฏเรื่องราวในพระไตรปิฎกและอรรถกถา อย่างไรก็ตาม พรหมทั้งสองคือสุพรหมและปรมัตตพรหมเป็นพระอริยบุคคล จึงตรัสว่า ปุตตา อิทธิมโต (ผู้เป็นชินรสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงฤทธิ์)

สันถกุมารพรหมปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค มหาโควินทสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๐๐/๑๙๓) และชนวสภสูตร (ที.ม. ๑๐/๒๘๔/๑๗๙) และในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค สันถกุมารสูตร (ส.ส. ๑๕/๑๘๒/๑๘๕) ท่านเคยเกิดเป็นเด็กไว้ผมเปีย ๕ แถวในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ได้เจริญญาณไปเกิดเป็นพรหม (ส.ส.อ. ๑/๑๘๒/๒๐๘) ท่านและท้าวมหาพรหมหรือท้าวสักกะมักแสดงธรรมที่ศาลาสุธรรมสภาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทุกวัน อุโบสถ ๘ คำ ๑๔ คำ และ ๑๕ คำเดือนละ ๖ ครั้ง (ที.ม.อ. ๒/๒๙๔/๒๖๒)

ติสสพรหมเป็นปุถุชนในสมัยที่มาฟังมหาสมัยสูตร ภายหลังจึงมาเกิดเป็นมนุษย์แล้วออกบวชปรากฏนามว่า พระโมคคลีปุตตติสสะ ในสมัยตติยสังคายนา (ที.ม.ฎีกา ๒/๓๔๑/๓๐๓)]

สะหัสสัง พรหมะโลกานัง      มหาพรหมะภิติภูฐะติ

อุปะปันโน ชุติมันโต      ภิสมากาโย ยะสัสสิโส.

ท้าวมหาพรหมหนึ่งพันองค์ อยู่เหนือ[พรหมอื่นด้วยผิวพรรณ บริวาร และอายุ] ท้าวมหาพรหมนั้นบังเกิดขึ้น[ในพรหมโลก] มีอานุภาพ มีสิริระใหญ่โต มีอิตถภาพงาม ก็มา

[คำว่า พรหมโลก ในบาทที่ ๑ แปลตามศัพท์ว่า ทำวมหาพรหมผู้มีพรหมโลก มีรูปวิเคราะห์ว่า

- พรหมโลก เอเตสํ อตถิติ พรหมโลกา = ทำวมหาพรหมผู้มีพรหมโลก ชื่อว่า พรหมโลกะ (พรหมโลก ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอัสสัถิตัทธิต)

คำว่า ยสสสิโส ในบาทที่ ๔ ตัดบทเป็น ยสสสิ + เอโส โดยทั่วไปคำว่า ยส มักแปลว่า บริวาร หรือเกียรติยศ แต่ในที่นี้มีความหมาย สิริมงคล คำว่า ยสสสิ จึงแปลว่า มีอรรถภาพงาม (ที.ม.อ. ๒/๓๔๑/๓๐๘)

คำว่า ชุตินฺโต ในบาทที่ ๓ แปลว่า “มีอานุภาพ” โดย ชุตี ศัพท์แปลว่า “อานุภาพ” ตามคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถา (ที.ม.อ. ๒/๓๓๕/๓๐๑) ว่า ชุตินฺโตติ อานุภาวสมฺปนฺนา (คำว่า ชุตินฺโต หมายความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยอานุภาพ) ดังนั้น แม้คำนี้จะแปลว่า “มีรัศมีสว่างไสว” ในคาถาอื่น โดย ชุตี ศัพท์แปลว่า รัศมี ก็แปลว่า “มีอานุภาพ” ในคาถานี้]

**ทะเลตถะ อิสสระรา อาคุง ปัจเจกะวะสะวัตติโน**

**เตสฺสญจะ มัชฌะโต อาคะ หาริตो परिวาริตो.**

ทำวมหาพรหม ๑๐ องค์ผู้เป็นใหญ่กว่าพรหมพັນหนึ่ง มีอำนาจเฉพาะองค์ละอย่างในพรหมเหล่านี้ ก็มา มหาพรหมชื่อหาริตะมีพรหมบริวาร [แสนหนึ่ง]ห้อมล้อม มาอยู่ท่ามกลางพรหมพັນองค์นั้น

**พระยามารมารบกวนการชุมนุม**

**[๓๔๒] เต จะ สัพเพ อะภิกกันเต สะอินเท เทเว สะพรัหมะเก**

**มาระเสนา อะภิกกามิ ปัสสะ กัณห์สสะ มันทิยัง.**

กองทัพมาร[เห็น]เทวดา พระอินทร์ และพรหมทั้งหมดนั้นที่มาแล้ว จึงมุ่งมากัน พระศาสดาตรัสว่า ท่านจงดูความเขลาของมาร

[ข้อความว่า “ท่านจงดูความเขลาของมาร” เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสถึงมารส่งกองทัพมาทำอันตรายแก่การฟังธรรมของเทวดาและพรหมว่าเป็นผู้ทำสิ่งที่ไร้ประโยชน์เหนือวิสัยของตน]

เอถะ คัณหะถะ พันธะถะ ราเคนะ พัทธะมัตถุ โว  
สมันตา ปะริวาเรถะ มา โว มุญจิตถะ โภจิ นัง.

[พระยามารกล่าวว่า] พวกท่านจงมาจับหมู่เทพผู้ไว้ จงผูกหมู่เทพด้วยราคะ จงล้อมไว้ทุกด้าน อย่าปล่อยให้ใครๆ พันไปได้

อิติ ตัตถะ มะหาเสโน กัณโห เสนัง อะเปสยะยิ  
ปาณินา ตะละมาหัจจะ สะรัง กัตวานะ เภระวัง.  
ยะถา ปาวุสสะโก เมโข ณะนะยันโต สะวิชชุกโก  
ตะทา โส ปัจจุทาวตติ สังกุทโธ อะสะยังวะเส.

พระยามารผู้มีกองทัพยิ่งใหญ่ เอาฝ่ามือตบแผ่นดินทำเสียงน่ากลัวเหมือนฝนห่าใหญ่มีสายฟ้าแลบ ตกหนักคำรามกึกก้อง ได้ส่งกองทัพไปในที่ชุมนุมหมู่เทพนั้นอย่างนี้ ในเวลานั้น พระยามารไม่อาจทำใครให้ตกอยู่ในอำนาจได้ โกรธจัดกลับไปแล้ว

[พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า มารเห็นการประชุมครั้งยิ่งใหญ่ได้แล้วได้ส่งกองทัพมารไปตามระหว่างๆ ด้วยคิดว่า เราจักทำอันตรายแก่การบรรลุธรรม แล้วแสดงความน่าสะพรึงกลัวของมาร และพระผู้มีพระภาคก็มีปกติเช่นนี้คือ ในที่ใดจักไม่มีการบรรลุธรรม ในที่นั้นพระองค์จะไม่ทรงห้ามมารผู้แสดงความน่าสะพรึงกลัวของมาร แต่ในที่ใดจะมีการบรรลุธรรม ในที่นั้นพระองค์จะทรงอธิษฐานให้บริษัทไม่เห็นรูปและไม่ได้ยินเสียงของมาร แต่ในที่ชุมนุมนี้จักมีการบรรลุธรรมครั้งยิ่งใหญ่ ดังนั้น จึงทรงอธิษฐานให้เทวดาไม่เห็นรูปและไม่ได้ยินเสียงของมารนั้น ดังพระพุทธดำรัสว่า ตทา โส ปัจจุทาวตติ, สังกุทโธ อสยัมเว (ในเวลานั้น พระยามาร

ไม่อาจทำใครให้ตกอยู่ในอำนาจได้ โกรธจัดกลับไปแล้ว) (ที่.ม.อ. ๒/๓๔๒/๓๐๙)

คำว่า อสยัมเส ในบาทสุดท้าย มีศัพท์เดิมมาจาก อสยัมสี แปลง อี ใน สี เป็น เอ เพื่อให้ออกเสียงได้สะดวก (สุขุจจารณ) จึงได้รูปว่า อสยัมเส]

### [๓๔๓] ตัญจะ สัพพัง อะภิญญาเย ะวัตถิตวานะ จักขุมา

ตะโต อามันตะยิ สัตถา สภาวะเก สาสะเน ระเต.

พระศาสดาผู้มีพระจักขุ ทรงทราบเรื่อง[ที่มารและกองทัพมารบกวน หมู่เทพ]ทั้งหมดนั้น ทรงกำหนดแล้วในกาลนั้น จึงตรัสกับสาวกผู้ร่ำรรมย์ใน พระศาสนาว่า

มาระเสนา อะภิกกันตา เต วิชานาถะ ภิกขะโว

เต จะ อาตปปะมะกะรุง สุตวา พุทธัสสะ สาสะนัง

วีตะราเคหิ ปักกามุง เนสัง โลมัมปิ อิญชะยุง.

ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมารมุ่งมากันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้ง[ผลสมบัติ] ภิกษุเหล่านั้นสดับคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วได้กระทำความเพียร[เพื่อเข้าผลสมบัติ] มารและกองทัพได้หลีกไปจากภิกษุผู้ปราศจากราคะ ไม่อาจทำให้ชน ของพวกท่านสิ้นไหว

[ในข้อ ๓๓๔ พระพุทธองค์ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายเจริญทิพจักขุอภิญญาเพื่อให้เห็น หมู่เทวดาที่มาสู่ที่ชุมนุม จึงตรัสว่า เทวกายา อภิกกันตา, เต วิชานาถ ภิกขโว (ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทวดามุ่งกันมาแล้ว พวกเธอจงรู้จักหมู่เทวดานั้น) แต่ในคานานี้ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลาย เข้าผลสมบัติ ดังข้อความว่า

“บาทคาถาว่า มารเสนา อภิกกันตา เต วิชานาถ ภิกขโว (ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมาร มุ่งมากันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้ง[ผลสมบัติ]) หมายความว่า ภิกษุทั้งหลาย กองทัพมาร มุ่งมากันแล้ว พวกเขานั้นจงรู้แจ้งธรรมอันควรแก่ตน พระพุทธองค์มุ่งตรัสว่า พวกเธอจงเข้าผล สมบัติ คำว่า อาตปปมกรู (ได้กระทำความเพียร) หมายความว่า ได้กระทำความเพียรเพื่อเข้า



## คำสรรเสริญของพระยามาร

สัพเพ วิชิตะสังคามา

ภะยาตีตา ยะสัสสิโน

โมหันทิ สะหะ ภูเตหิ

สภาวะกา เต ชะเนสุตาติ.

[พระยามารสรรเสริญว่า] สาวกของพระองค์ล้วนเป็นผู้ชนะสงครามแล้ว ล่วงความกลัวได้ มีเกียรติยศปรากฏในหมู่ชน[คือเทวดาและพรหม] บ้านเทิงอยู่กับพระอริยเจ้าผู้เกิดแล้ว[ในพระศาสนา] ดังนี้แล

[พระยามารเห็นว่าหมู่ภิกษุมิได้หวาดกลัวตนและกองทัพที่มารบกวณ จึงกล่าวคาถานี้ด้วยความอัศจรรย์ใจ

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสมัยสูตรนี้จบลง เทวดาและพรหมแสนโกฏิได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันเป็นต้นมีนับไม่ถ้วน ในคัมภีร์อรรถกถา (ที.ม.อ. ๒/๓๔๓/๓๑๐) จึงกล่าวว่าควรสาธยายพระสูตรนี้ให้เป็นมงคลในสถานที่ไปอยู่ใหม่เพื่อให้เทวดาชอบใจ เพราะพระสูตรนี้เป็นที่ชอบใจของเทวดาทั้งหลาย]

จบมหาสมัยสูตร

---